

Molnár Gyöngy Krisztina

Cukrász a lencsén keresztül – avagy bepillantás a Gerbeaud család fotóalbumába

Bevezető

A fotóknak egy mindenkihez közel álló fajtája a családi fényképek. Mindenkinél vannak albumokba rendezett képek, amelyeket nem feltétlenül nézegetünk heti rendszerességgel, de mikor kinyitjuk ezeket az albumokat, ismét átéljük a közös születésnapokat, karácsonyokat, ballagásokat, és viszontlátunk távoli és közeli rokonokat, ismerősöket. Egy családi album mindenki számára a szép emlékek gyűjteménye, amelyet óvni érdemes. Ilyen féltve őrzött album a Gerbeaud család fotóinak gyűjteménye is, amely egy olyan család életét tárja elénk, amelynek a nevét mindenki jól ismeri, de a történetét már nem biztos. Jelen tanulmány a Gerbeaud családban megőrzött két családi fotóalbumot kívánja bemutatni oly módon, hogy néhány fotótéma kiemelésével mélyebb bepillantást nyújt a család életébe.

A 19. század végén a fotográfia technikai fejlődése alapvetően változtatta meg a társadalomban betöltött szerepét.¹ A hivatásos fényképészek mellett fokozatosan kezdtek el megjelenni az értelmiségi és a polgári amatőr, magánfényképezők is.² Ehhez a változáshoz a fényképezőgépek egyszerűsödése és az 1888-ban megjelenő új, Kodak gépek könnyebb használata járult hozzá. Az újonnan megjelenő kézi fényképezőgépekkel a képkidolgozási technikák is egyszerűsödtek. Ezt az egyszerűsítést tükrözi a Kodak akkori szlogenje is: „Csak nyomja meg a gombot, a többit bízva ránk!” Az ekkor megjelenő új fotográfusréteg a társadalom azon részéből került ki, amely megengedhette magának ezt az egyszerűbbnek egyszerűbb, de attól még továbbra is költséges időtöltést.³ Közéjük tartozott Odescalchi Eugénie hercegnő is, aki naplójában számolt be fotós szenvedélyéről,⁴ valamint Gerbeaud Emil és Ramseyer Eszter leánygyermekai. Közülük is leginkább a második legidősebb leány, az 1882-ben született Marcelle.

¹ S. Balog 2009: 70–72.

² Baji 2002: 58.

³ S. Balog 2009: 72.

⁴ Odescalchi 1987: 59.

Az albumok

A Gerbeaud család leszármazottjainál őrzött két családi fotóalbum is arról tesz tanúbizonyságot, hogy ezek az újonnan megjelenő, könnyen használható privát fényképezőgépek váltak a közös pillanatok megörökítésének eszközeivé. Az első, vékonyabb album 1898-tól 1907-ig őriz mintegy 480 fotót, míg a másodikban 1844 kép található 1908-tól egészen 1934-ig. A két album 2322 darab fotón keresztül 36 év pillanatainak az őrzője.

A Gerbeaud-albumok forrásértéke kiemelkedik az átlag fotógyűjteményekétől, mert itt a fotók rendezője kronológiai sorrendbe illesztette a fotókat, sokszor jelölve a készítés dátumát és helyszínét. Ha nem is mindegyik képen szerepelnek adatok, az egy időben készült képek egymás mellé lettek beillesztve, így a fotók többségének keletkezési ideje és helye egyaránt azonosítható. Állapotukat tekintve viszonylag épségben megőrződtek. Nagyobb károsodás, mint penészesedés, gombásodás vagy nedvesség nem érte őket. Kisebb felületi hibák, mint például karcolás vagy gyűrődés a képek jelentős részénél megfigyelhető, de nagyságuk nem mondható jelentősnek. A fotók többsége sarkuknál fogva az albumba vágott fülecskébe van illesztve, azonban néhány bele lett ragasztva.

2. kép. A Gerbeaud család két fotóalbuma, magántulajdon

A képek készítője

A 19-20 század fordulója számít az amatőr fotózás egyik virágkorának, amikor a fényképezőgép nem csupán presztízstárgy volt, hanem a polgári értelmiség egyik attribútuma.⁵ A Gerbeaud család vagyoni és társadalmi státusza, ha nem is megkövetelte, de evidensé tette, hogy a családon belül is megjelenjen egy ilyen szerkezet. Gerbeaud Emil maga is szerethette a technikai újdonságokat, hiszen a Királyi Magyar Automobil Club alapítóinak egyike volt, és az országban az elsők között rendelkezett saját gépjárművel. Azonban a cukrászműhelyben töltött szakadatlan munkája mellett aligha lett volna ideje kipróbálnia magát amatőr fotósként. A fotók alapján arra lehet következtetni, hogy a fényképezőgép kezelését az öt Gerbeaud lány közül főleg a második legidősebb lányhoz, Marcelle-hez köthetjük. Fontos azonban kiemelni, hogy a fotók alapján a gépet valószínűleg felváltva is használhatták a Gerbeaud nővérek és akár más családtagok, közeli ismerősök is.

Arra, hogy Marcelle-t tartjuk a képek (fő)készítőjének, több bizonyíték is szolgál. Már a korai képek között is sok olyan csoportképet találunk, amelyeken mindegyik Gerbeaud lány szerepel, Marcelle-t kivéve, aki valószínűleg a fotót készítette. 1902-ből van egy érdekes fotósorozat, amely a család Lipótmezőn található villájának kertjében készült. A képek valószínűleg egy közeli ismerős vagy rokon látogatását örökítik meg, akivel a nővérek a kertben beszélgetnek. A képek érdekességét az szolgáltatja, hogy az ismeretlen férfiről készült egy olyan kép, amelyen az egy fényképezőgépet tart a kezében. Ez a gép azonban különbözik attól, amelyet Marcelle tart a kezében. A megörökített találkozó során feltételezhetjük, hogy az úr és Marcelle is a saját gépével fotózott, és szórakozásból egymást is megörökítették a masinával együtt. További bizonyíték, hogy a két album Marcelle családján át őrződött meg. Az ő életútját tudjuk végigkövetni a fiatalkori bálozásoktól kezdve Elischer Vilmossal való esküvőjén és a gyermekeikkel készült fotókon át egészen ötvenéves koráig.

A két album Marcelle életének korszakhatárait is jelöli. Az első, vékonyabb zöld album 1898-tól egészen Marcelle lánykorának a végéig, Elischer Vilmossal kötött házasságának első pár évéig tart. Ebben az albumban a lányévek és a Gerbeaud családhoz köthető közös utazások, események szerepelnek, míg a második az Elischer házaspár életét kíséri végig. Az albumokban felbukkannak kirándulásokon készített tájképek vagy városokban tett utazások lencsevégre kapott épületei is, de túlnyomó többségük családi pillanatokat örökít meg.

⁵ Balla 2017.

A képek témái

A képek egészét tekintve elmondható, hogy mindegyiket családi fotóként lehet kategorizálni, azonban ezen belül több alcsoportot lehet megkülönböztetni, amelyek közül a legnagyobb a gyermekekről készült fotók csoportja. Ahogyan egyre több családnak adódott lehetősége saját fényképezőgépet vásárolni, úgy lett egyre több az otthoni környezetben megörökített kép a csemetékről. A Gerbeaud-fotóknak is jelentős részét teszik ki a gyermekekről készült fotográfiák.⁶ Az albumban sok rokon gyermek is felbukkan, akik a nyári időszakot a család Lipótmezőn bérelt vilájában töltötték, azonban a hangsúly az Elischer házaspár gyermekein, Edithen, Marcellán és Alice-on van. A gyerekeket már pólyáskoruktól fogva rendszeresen megörökítették, de a műtermi fotók helyett a családi körben készült fotósorozatok jelennek meg az albumokban. A képek rendkívüli forrásértékét tovább növeli, hogy a fotókon túl két fennmaradt babanapló is bepillantást enged a család életébe, így a két forrás kiegészíti egymást. A naplók szinte narrációi a képeknek, míg a fotók vizuális kísérői a naplók bejegyzéseinek. A babanaplók és a fotók alapján közeli szülő-gyermek kapcsolat bontakozik ki, amely mellett ott van a szoros nagyszülő-gyermek és dada-gyermek kötődés is. Ezekről a naplókban is szó esik, és a képeken is többször visszaköszön, ahogy Gerbeaud Emil játszik a vállán ülő unokáival, vagy ahogyan Gerbeaudné leányai és unokái körében tekint a kamera lencséjébe.

A képek másik nagy csoportját az utazások alkalmával készült fotográfiák teszik ki. A mintegy 18 ország⁷ 123 helyszínén készült képek igen változatosan mutatják be a családi utakat. A svájci származású Gerbeaud család a képek tanúsága szerint többször is meglátogatta a Svájcban, főleg a Genfi-tó partján élő rokonokat. A közös programok ekkor a tavon való hajókázások és a hegyekben tett kirándulások voltak. A képek gondos rendszerezése miatt szerencsére jól nyomon követhetők mind a svájci, mind pedig a más országokban (például Olaszország, Franciaország) tett körutazás állomásai, azonban a személyek említésének hiányában számos családtag és barát ismeretlen marad számunkra.

⁶ Érdemes arra felhívni a figyelmet, hogy az albumokban főleg a Gerbeaud unokák és rokonok gyermekeinek képei jelennek meg, nem pedig Gerbeaud Emil gyermekeié. Az albumok keletkezésekor a legfiatalabb Gerbeaud lány is már inkább fiatal kamasz volt, mintsem gyermek.

⁷ Ausztria, Belgium, Bosznia-Hercegovina, Csehország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Horvátország, Magyarország, Nagy Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Románia, Svájc, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia (az országokat a mai elnevezésük szerint tüntettem fel).

Az úti fényképek egy igen nagy csoportját alkotják a téli síelések alkalmával készült fotók, amelyek a hazai sporttörténet kimagasló emlékei. Gerbeaud Marcelle férje, dr. Elischer Vilmos nem csupán lelkes sportember volt, hanem a hazai sísport egyik legnagyobb népszerűsítője: 1910-től volt a Magyar Sí Klub igazgatója és így a klub első tátraszéplaki síbajnokságának a főszervezője, amelyet 1911. február 4–5-én rendeztek.⁸ 1914-ben mint a Magyar Sí Szövetség tanácsának a tagja részt vett a Norvégiában tartott nemzetközi síkongresszuson. A találkozóról készült úti beszámoló a *Turistaság és Alpinizmus* oldalain olvasható, amelyből tudjuk, hogy a Magyar Sí Szövetség tisztviselőiként dr. Schwicker Richárd ügyvezető alelnök és dr. Elischer Vilmos képviselték Magyarországot. A találkozó során a hazai sísövetséget elismerték, és szavazati jogot is kapott.⁹ Az albumban található képek alapján nem csupán norvég útját követhetjük végig, hanem több svájci és ausztriai síelését is, amely utakról több fényképes levelezőlapot írt családjának. A fényképeknek ezen újfajta felhasználási formája, vagyis az olyan magánfénykép, amelynek a hátoldalán levelezőlap-felosztás szerepel, az 1900-as években kezdett megjelenni.¹⁰ Ilyen levelezőlapokon sokszor számolt be feleségének útjáról, aktuális időjárásról és síelési körülményeiről, valamint következő állomásáról, ahová várja feleségének válaszát. A lapok hátoldalára írt szöveg sokszor kapcsolódik a kép témájához, reflektál az azon látható tájra, de ahogyan az alábbi idézet is mutatja, az utazás vagy a szállás körülményeinek a leírása is sokszor megjelenik a beszámolóokban:

„Kis Má, Itt lakunk. Egyelőre azonban nagyon gyatrán. Én a sí tanárral [...] alszom ma éjjel, Richi a fürdőkádban. Holnap már meg lesz a szobánk. A hó mesés olyan, mint a képen. Ma már 2000 méteren voltunk. Fényes volt. Jelenleg Mummenschauz¹¹ van Csókollak: Willy. 1928. II. 21”¹²

Ezeket a síeléseket Elischer Vilmos örökölte meg, így ezen keresztül is érzékelhető, hogy a fényképezőgép használata nem tartozott kizárólagosan Marcelle-hez. A képek további tanúsága, hogy a kapcsolattartásnak e személyes eszközén keresztül nem csupán a síelésekbe kapunk betekintést, hanem a házaspár közti szeretetteljes viszonyba is.

⁸ *Pesti Hírlap* 1911. január 17. 18.

⁹ Elischer 1914: 368–371.

¹⁰ S. Balog 2009: 84–86.

¹¹ Álarcos mulatság (német).

¹² Elischer Vilmos üzenete felesége számára, 1928.

2. kép. Elischer Vilmos norvég útján készült csoportkép, 1914, magántulajdon

A családi ünnepek közül a karácsony és az esküvők visszatérő témái a fényképeknek. Az albumban összesen négy Gerbeaud lány és három Gerbeaud unoka esküvője szerepel. A képeken megjelenő első esküvő a legidősebb Gerbeaud lányé, Gabrielle-é, aki 1903 szeptemberében kötötte össze életét a genfi származású ügyvéddel, Edmund Pittarddal. Az albumban a menyasszonyról és a család elegánsan felöltözött tagjairól, a Gerbeaud házaspár hálósobájában készült egész alakos fotók szerepelnek. A házasulandó párról nincs közös kép, nem úgy, mint az ezt követő esküvőknél. A későbbi képeknél válik jellemzővé, hogy a sötétebb belső terek helyett a Gerbeaud-ház belső gangján, egy kifeszített szőnyeg előtt áll a kamera elé a pár, valamint ünnepi ruhájukban a Gerbeaud nővérek is. Néhány esküvőnél megjelenik a templomból kijövő násznép, de az albumokban csupán ezek a „házi” esküvői képek találhatók. Ha készült is műtermi kép, azt valószínűleg képkeretbe téve állíthatták ki.

A karácsony mindig mozgalmas időszak volt a cukrászda és a család számára is. Hatalmas kereslet volt a Gerbeaud-féle szaloncukrokra és karamellás édességekre. Ezeknek a kézi csomagolásába mindig besegítettek az unokák, akiket a nagymama, Ramseyer Eszter felügyelt. Gerbeaud Emil december 24-én a cukrászda alkalmazottjait időben hazaengedte, azonban ő és a család tagjai tovább maradtak, hogy felügyeljék a fagylaltszállítást, ami karácsonykor és szilveszterkor

igen népszerű volt. A cukrászda még 25-én délelőtt is nyitva volt, így a Gerbeaud család mindig december 25-én este ünnepelt.¹³ A fentebb már említett babanaplók évről évre részletesen beszámolnak az Elischer gyerekek karácsonyi ajándékairól, de az albumokon keresztül vizuálisan is végig tudjuk követni a családi ajándékozásokat. 1904-ben örökítették meg az első olyan képet, amely a feldíszített karácsonyfát és az alá helyezett ajándékokat ábrázolja. A közös családi ünneplésről nem készültek felvételek, de a feldíszített fa és az alatta lévő ajándékok visszatérő témái az albumoknak.

A boldog családi ünnepek mellett három temetésről készült fotó is megtalálható az albumokban. Az egyik, az 1909-ban elhunyt dr. Elischer Gyuláé, Elischer Vilmos édesapjáé. Ahogyan Juhász Gyula ír róla:

„Elischer Gyula egyetemi tanár a századforduló hazai orvosi közéletének ismert és köztiszteletben álló egyénisége volt, tudományos cikkei és értekezései szakfolyóiratokban jelentek meg, de hivatása mellett tanult zenész, műkedvelő festő és nem utolsósorban kiváló műgyűjtő volt. Aktív szerepet vállalt kora kulturális életében, főleg a képzőművészet területén, de sokrétű érdeklődése az irodalom műfajára is kiterjedt.”¹⁴

Elischer Gyula özvegye, Thrór Vilma 1923-ban hunyt el. Ekkor az albumba több enteriőrfotó is került az elhunyt özvegy lakásáról. A temetésekről néhány képet rögzítettek, amelyeken csupán koszorúkkal takart sírok láthatók. Hasonló felvételek készültek az 1919. november 8-án, 66 évesen elhunyt Gerbeaud Emil temetéséről is. A cukrászmester halálát több folyóirat leközölte, így búcsúztatásának időpontjáról széles körben értesülhetett mindenki. A Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumban két tusrajzot is őriznek,¹⁵ amelyeken hatalmas tömeg rajzolódik ki, akik azért gyűltek a Fiumei úti sírkertbe, hogy utolsó útjára kísérhessék a cukrászmestert. A fotókon csupán a sírra helyezett virágok halma utal az összegyűlt gyászolók tömegére. Ennél sokkal megindítóbb a sír körül álló hat kisunoka, akik épp búcsút mondanak szeretett nagypapájuknak.

A képek a technikátörténet számára is izgalmas pillanatokat örökítettek meg. Ilyenek egy 1909-es autómobil karambolozásnak a felvételei, ahol nem csupán az orral egymásnak menő gépjárműveket tartotta érdekesnek a felvétel készítője, hanem azt is, ahogyan a roncsolódott járműveket ló húzta szekéren vontatják el. A képekhez tartozó felirat hiányában sajnos nem tudni, hogy kik voltak a karambo-

¹³ Molnár 2021: 189–190.

¹⁴ Juhász 2007: 5.

¹⁵ MKVM KM 1976.27; KM 1976.28.

lozó sofőrök. A családi fotós(ok) számára nem csupán a földi, de a légi közlekedési látványosságok is figyelmet érdemeltek. Az 1910-ben Rákosmezőn megrendezett Budapesti Nemzetközi Repülőverseny is megörökítésre került, valamint a Zeppelin vállalat LZ-127 jelzésű, Graf Zeppelin nevű léghajójának 1931-es Budapest felett való átrepülése is.

Az albumokban található képek számát figyelembe véve jogosan gondolhatnánk, hogy egy ilyen jelentős családi vállalkozás tagjai, mint a „Kugler Henrik utóda Gerbeaud Részvénytársaság”, megörökítésére méltónak gondolják a vállalkozáshoz tartozó helyszíneket. Azonban az albumokban nagyon kevés kép található, amely a céggel lenne kapcsolatos. Ilyenek a ma Gerbeaud-házként ismert épületegyüttes 1911-es átalakításáról készült néhány fotográfia, illetve azok a felvételek, amelyek a Városligeti Royal Gerbeaud Pavillon külső kerthelyiségében készültek. Hiánynak érezhetjük, hogy a vállalathoz tartozó többi ingatlanról, üzembről vagy bolthelyiségről nem készült – vagy nem maradt fenn – képi ábrázolás az albumokban. Azonban az is beszédes, és további következtetésekre adhat okot, hogy ezekről a helyszínekről miért nem őriznek az albumok felvételeket. Lehet, hogy készültek képek, de az albumok rendezője úgy ítélte meg, hogy nem való a családi képek mellé illeszteni? A családi fotográfusok nem gondolták megörökítésre valónak ezeket a helyszíneket? Esteleg technikai okok húzódtak a döntés mögött, és a belső terekben nem állt rendelkezésre elegendő fény a kép elkészítéséhez?

Az albumok képeiben érzett hiány ellenére is a kutató számára felbecsülhetetlen forrásértékkel bír a két album. Azon pár, akár interneten is elérhető képen túl e fotókon keresztül a Gerbeaud família tagjainak hétköznapi arcát ismerhetjük meg és tekinthetünk be mindennapi életükbe. A fotók feldolgozása során mind a Gerbeaud, mind pedig az Elischer család kapcsolati rendszere, ha nem is teljesen, de részben feltérképezhető. A fotókon keresztül majdnem négy évtized divat-, technológia- vagy akár életmódbeli változásait is megfigyelhetjük. Azonban ezeknél sokkal beszédesebb és emberibb az, hogy egy életutat követhetünk végig. Az albumokat kinyitva az első fotón a tizenhat éves Marcelle látható egy zongoránál ülve, és ahogy továbblapozunk, végigkövethetjük az életét. A fiatalkori képek egyre gyakoribb szereplője lesz Elischer Vilmos, majd az esküvőjüket követően gyermekeik válnak a képek főszereplőivé. A lányok cseperedésével párhuzamosan pedig a fiatalasszonyból egyre öszülő hölgy válik, aki az utolsó, 1934-ben készült felvételen mosolyogva, édesanyját átkarolva állt a kamera lencséje elé. Gerbeaud Marcelle jóval az albumokban található utolsó fotója után, 1971-ben, 89 éves korában hunyt el. Azok közé a női amatőr fotósok közé tartozott, akik (eddigi forrásaink szerint) nem kívántak egy fotóklubhoz sem tartozni vagy fényképész kiállításokon részt venni, azonban tevékenységével mégis egy 125 éves családi örökséget teremtett.

3. kép. Az albumok első képén Gerbeaud Marcelle, 1898, magántulajdon

4. kép. Az albumokban található utolsó felvétel Gerbeaud Marcelle-ről, ahogyan átöleli édesanyját, Ramseyer Esztert, 1934, magántulajdon

Kitekintés – az ismeretlen férfi

A Balatoni Múzeum gyűjteményének 41358. leltári számon található kabinetfotóján egy borbélynál frissen végzett úr portréját láthatjuk. A katalógus szerint a kép az 1900-as évek elején Pöstyénben készült egy ismeretlen férfiről. A Gerbeaud család a kutatások alapján többször is járt Pöstyénben és az egyik Gerbeaud lány, Margit 1914-ben a pöstyéni szolgabíróval, Radocza Tiborral kötötte össze életét. Az albumok tanulsága szerint a Gerbeaud család 1909-ben és 1914-ben is a településen tartózkodott. Források hiányában nem lehet tudni, milyen programokon vettek részt, vagy a város mely boltjaiba tértek be, azonban nem kizárható, hogy a helyi fényíróhoz is ellátogathattak egy-egy portré kedvéért. Ha csupán feltételezésekbe is bocsátkozunk, összehasonlítva az ismeretlen úrról és Gerbeaud Emilről ebben az időszakban készült felvételeket, nem kerülheti el a figyelmünket a portrék közti feltűnő hasonlóság.

5. kép. Gerbeaud Emil unokájával, Radocza Kálmánnal, 1914, magántulajdon

Források

Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum (MKVM)

KM 1976.27

KM 1976.28

Pesti Hírlap, 1911.

Elischer Vilmos üzenete felesége számára, 1928, magántulajdon.

Hivatkozott irodalom

Baji Etelka 2002: A magyar fotográfia története a XIX. században. *Folia historica* (23.) 2. 55–60.

Balla Gergely 2017: Homo photographicus. A kortárs fotó mint a polgárság gondolkodásának lenyomata. Újművészet <https://ujmuveszet.hu/labor/homo-photographicus-a-kortars-foto-mint-a-polgarsag-gondolkodasanak-len-yomata/> – utolsó letöltés: 2023. május 15.

Elischer Vilmos 1914: Az V. nemzetközi síkongresszus Krisztiániában és Holmenkollen. *Turistaság és Alpinizmus* (4.) 9. 368–371.

Juhász Sándor 2007: *Egy gyűjtő portréja – Dr. Elischer Gyula és gyűjteménye*. Budapest.

Molnár Gyöngy 2021: Betekintés a Gerbeaud család mindennapjaiba. *Tanulmányok Budapest múltjából* (46.) 165–204.

Odescalchi Eugénie 1987: *Egy hercegnő emlékezik*. Budapest.

S. Balog Ilona 2009: *Történelem és fotográfia*. Budapest.